פורסם ב"דה מרקר" ב-22 בספטמבר, 2026.

אֶלֹ־אֲשֶׁר תֵּלֵךְ יְרוּשָׁלַיִם, תֵּלֵךְ יִשְׂרָאֵל?

דן בן-דוד

ישראל היא סיפור של שינויים מרחיקי לכת בקנה מידה עצום ובמהירויות מסחררות. רבים מהם הניעו קידמה יוצאת דופן, בעוד אחרים, במיוחד בשנים האחרונות, מאיימים ממש על עתידה של המדינה – ובראשם הגידול האקספוננציאלי של חלקים באוכלוסיה שהם בעלי רמת חינוך נמוכה מאוד. יתכן שהבחירות לכנסת ב-27 באוקטובר יספקו את ההזדמנות האחרונה של ישראל לסגת מנקודת אל-חזור דמוגרפית-דמוקרטית באמצעות שינויי המדיניות הנדרשים כדי להחזיר את המדינה לתוואי בר-קיימא.

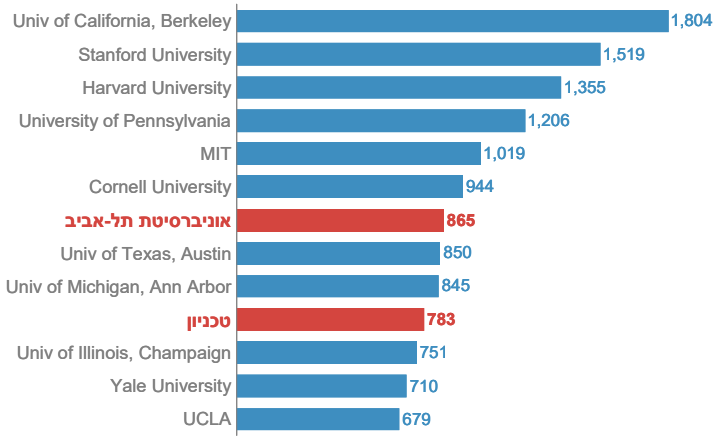
ב-1949, שנה לאחר קום המדינה, החקלאות היוותה 64% מהיצוא של ישראל. בתוך שבעה עשורים צנח שיעור זה ל-0.6%. כיום, ההייטק הוא מנוע הצמיחה העיקרי של ישראל, ואחראי לכמחצית מהיצוא.

תוצאה זו לא היתה מקרית. אף שבאותה עת ישראל היתה עניה יחסית, היא הקימה בשני העשורים וחצי הראשונים שלה אוניברסיטאות מחקר, ושיעור חברי הסגל הבכיר האוניברסיטאי באוכלוסיה גדל ביותר מפי תשעה. כיום, לפי PitchBook, שתי אוניברסיטאות ישראליות – אוניברסיטת תל אביב והטכניון – נמנות עם עשר האוניברסיטאות המובילות בעולם בהצמחת מייסדי חברות הזנק. בשנים האחרונות, השקעות ההון-סיכון בישראל כשיעור מהתמ"ג היו גבוהות ביותר מפי שניים מהשיעור בארה"ב ויותר מפי 15 מהממוצע בכל יתר מדינות ה-OECD, בעוד ששיעור המו"פ במימון זר היה גבוה פי 13 מממוצע ה-OECD.

ובכל זאת, פריון העבודה בישראל נמצא במחצית התחתונה של מדינות ה-OECD. ב-2022, התמ"ג לשעת עבודה בהייטק היה גבוה ב-22% מממוצע ה-OECD. בשאר המשק, שבו עובדים כ-90% מהישראלים, הוא היה נמוך ב-24%. ב-2024, 20% מכוח העבודה בישראל שילמו 93%

האוניברסיטאות המובילות לפי מספר מייסדי הסטארט־אפים

מייסדים בעלי תואר ראשון מהמוסדות, 2025*

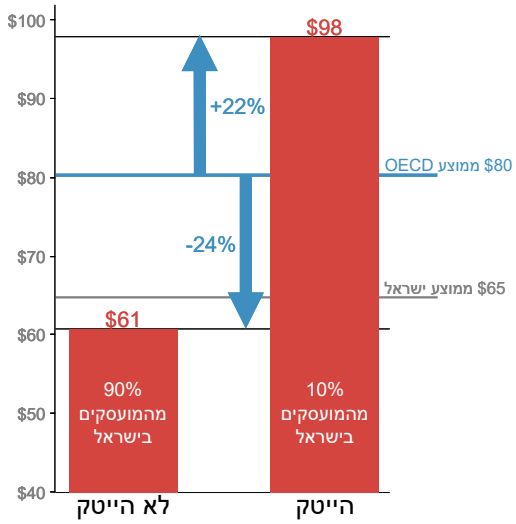

* דירוג האוניברסיטאות של PitchBook לשנת 2025 מבוסס על מספרם הכולל של מייסדים שחברותיהם קיבלו סבב מימון הון־סיכון בין 1 בינואר 2014 לבין 1 בספטמבר 2025.

מקור: PitchBook (2025)

פריון עבודה

תמ"ג לשעת עבודה במחירים שוטפים לפי יחס כח קניה, 2022

מקור: דן בן-דוד, מוסד שורש ואוניברסיטת תל-אביב
נתונים: OECD והרשות לחדשנות

דן בן-דוד
אוניברסיטת תל-אביב ומוסד שורש
dan@bendavid.org.il
www.bendavid.org.il

ממס ההכנסה במדינה, לעומת 83% בשנת 2000, בעוד שמחצית מכוח העבודה היה עני מכדי להגיע לסף חבות מס ההכנסה. במדינה של 10 מיליון תושבים, רק 300 אלף איש עובדים במשלחי יד הייטק בתוך ענף ההייטק, וכרופאים או כחברי סגל בכיר באוניברסיטאות מחקר.

אחד הגורמים המרכזיים לחוסר הסימטריה הוא מערכת חינוך שהיא מהכושלות בעולם המפותח. ישראל מדורגת קרוב לתחתית ה-OECD במבחני PISA במתמטיקה, במדעים ובקריאה. כמחצית מילדי ישראל מקבלים לימודי ליבה ברמה נמוכה מזו שבמדינות עולם שלישי – ומשתייכת לקבוצות האוכלוסיה הגדלות במהירות הרבה ביותר, מה שמהווה איום הולך וגובר על עתיד המדינה. במידה לא מבוטלת, הממשלה הנוכחית היא תוצר של החינוך הניתן לקבוצות האוכלוסיה השונות ושל המשקל הדמוגרפי המשתנה שלהן לאורך זמן.

קבוצה אחת במיוחד, החרדים, מניעה את השינוי המתחולל כיום בישראל. הרוב המכריע של החרדים מתעקש על מערכת חינוך נפרדת לחלוטין, השוללת במכוון מילדיהם – ובפרט מהבנים – את לימודי הליבה הדרושים לעצמאות כלכלית ולהבנת זכויות וחירויות אזרח בסיסיות.

בעוד ששיעורי פריון הילודה של מרבית קבוצות האוכלוסיה עומדים על כשני ילדים לאישה, שיעור הפריון החרדי מתקרב לשבעה. כתוצאה מכך, חלקם של החרדים באוכלוסיה מוכפל מדי 25 שנה, בקצב העולה בהרבה על זה של כל יתר הקבוצות. בשנת 2023 היו החרדים רק 6% מבני 50-54 (דור הסבים והסבתות), לעומת 26% מהילדים מתחת לגיל חמש (דור הנכדים).

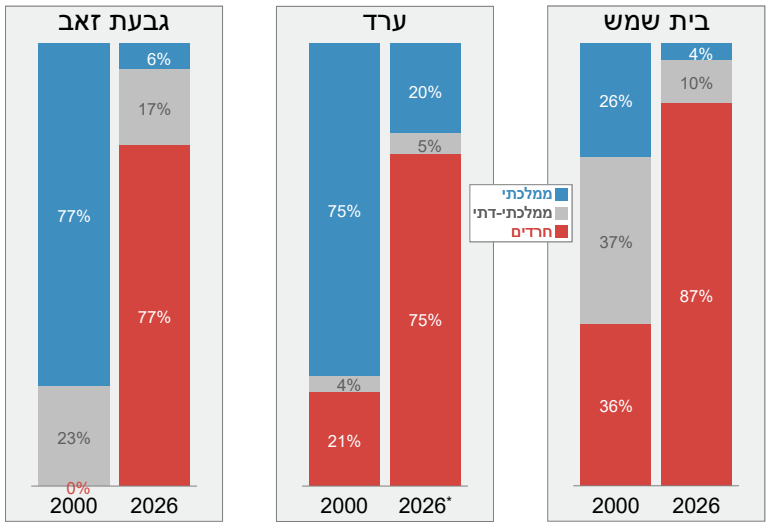
יישובים בישראל מספקים הצצה להיקף האתגר הזה ולמהירות השינויים שהוא מחולל. ארבע הרשויות המקומיות שחוו את הירידה החברתית-כלכלית הגדולה ביותר מ-1995 עברו כולן שינוי דמוגרפי מהיר, המונע על ידי פריון ילודה גבוה בקרב קבוצות פחות משכילות ובעזיבתם של משכילים ומיומנים יותר. בירושלים, אחת מהערים האלה, שיעור התלמידים היהודים החילונים ירד משליש מכלל התלמידים לפני שלושה עשורים וחצי ל-9% בלבד כיום.

ערד ממחישה היטב את השינוי הדמוגרפי הזה. ב-2000, 75% מתלמידי בתי הספר היסודיים בעיר למדו בזרם הממלכתי ו-21% בזרם החרדי. עד 2026 התמונה התהפכה: 75% לומדים בחרדי ו-20% בחילוני. חוסר הסובלנות החרדי כלפי כל מי ששונה מהם מאיץ את התהליך, כשהוא דוחק חילונים לעזוב.

רשויות מקומיות נוספות נעות באותו כיוון. הן נסמכות על המדינה כדי לממן אותן ולהגן עליהן. אֶל־אֲשֶׁר תֵּלֵךְ יְרוּשָׁלַיִם, תֵּלֵךְ יְשָׁרְאֵל? מה יקרה אם המדינה כולה תתחיל להידמות לערים אלה? סוגיה זו, על ביטוייה השונים, היא

שיעור התלמידים לפי זרם בבתי הספר היסודיים

שלוש הרשויות המקומיות שחוו את הירידה הגדולה ביותר
(בנוסף לירושלים) באשכולות החברתיים-כלכליים, 2000, 2026

מקור: דן בן-דוד, מוסד שורש ואוניברסיטת תל-אביב
נתונים: משרד החינוך

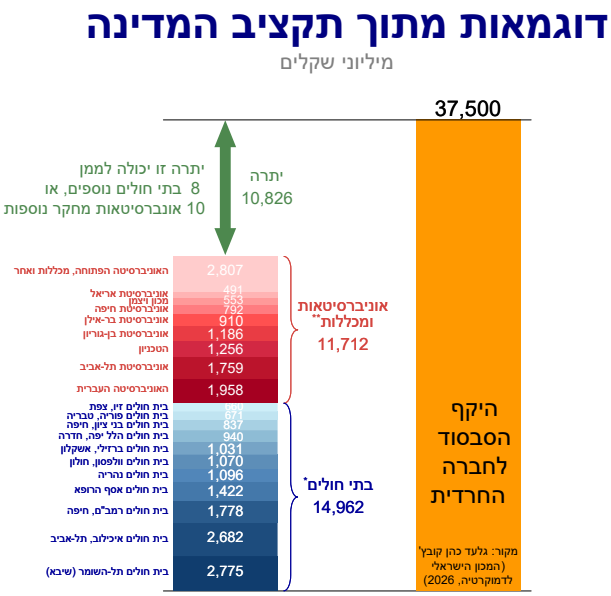
* לא כולל בית ספר בדואי חדש שהוקם בערד ב-2025

דן בן-דוד
אוניברסיטת תל-אביב ומוסד שורש
dan@bendavid.org.il
www.bendavid.org.il

האתגר הקיומי המרכזי לקראת הבחירות הקרובות באוקטובר, הבחירות בעלות ההשלכות מרחיקות הלכת ביותר בתולדות המדינה.

המפתח להעברת ישראל לתוואי ארוך טווח בר-קיימא הוא שינוי מבני עמוק ומקיף של מערכת החינוך. נדבך מרכזי בשינוי הזה חייב להיות שדרוג משמעותי של לימודי הליבה ברמה הארצית. מה שעדיין אפשרי כל עוד יש בישראל אוניברסיטאות מהטובות בעולם היכולות לספק את הידע הנדרש לעיצוב לימודי ליבה ברמה גבוהה יותר מהקיימת היום. אולם שדרוג אינו מספיק; תוכנית הליבה חייבת להיות גם חובה עבור כל ילד. בעוד תוכניות לימודים שאינן חלק מלימודי הליבה יכולות וצריכות להתאים להעדפות ההורים והסביבה, אסור לאפשר להורים למנוע מילדיהם חינוך בסיסי הדרוש כדי לעבוד במשק גלובלי ולהבין את עקרונות היסוד של דמוקרטיה ליברלית.

יצירת התמריצים למהפך במערכת החינוך מחייבת שינוי יסודי בסדרי עדיפויות תקציביים, החל מהפסקה מוחלטת של המימון לבתי ספר שאינם מלמדים את תוכנית הליבה המשודרגת באופן מלא. יש גם להפסיק את הסובסידיות הישירות והעקיפות לחרדים, שכיום עולות על סך המימון הציבורי לכל בתי החולים ולכל האוניברסיטאות בישראל גם יחד. מה הפלא ששיעורי התעסוקה בקרב גברים חרדים בגילי העבודה העיקריים נמוכים כיום ברבע משהיו בסוף שנות ה-70?

מקור: דן בן-דוד, מוסד שורש ואוניברסיטת תל-אביב
נתונים: משרד האוצר והמועצה להשכלה גבוהה

* ביצוע תקציב 2024
** תקציב מקורי 2024

בעוד שמדינות מפותחות אחרות מפלרטטות יותר ויותר עם פופוליזם, דמגוגיה ושרלטנות במוקדי כוח מרכזיים – תוך יצירת סימנים מבשרי רעות לעתידן ולעתיד האנושות – ישראל מספקת דוגמא מוחשית לאן הדבר עלול להוביל. ארבע השנים הגרועות ביותר בתולדותינו הבהירו לאן פני המדינה. הבחירות באוקטובר עשויות לספק את ההזדמנות הטובה ביותר עד כה להחזיר את ישראל לתוואי בר-קיימא. האחריות מוטלת עלינו להפריד בין הטפל והעיקר – לא לשפוך כסף על בעיות, אלא להתמודד ישירות עם גורמי השורש שלהן. אנו זקוקים למנהיגים בעלי נחישות לבצע שינוי יסודי ומקיף במערכת החינוך ובסדרי העדיפויות התקציביים שלה, כל עוד עדיין ניתן לגבש לכך רוב בכנסת.

דן בן-דוד
אוניברסיטת תל-אביב ומוסד שורש
dan@bendavid.org.il
www.bendavid.org.il